

נ ק ר ס ק מ

(פרק בפסיכולוגיה של י. ה. ברנר)

הגיבורים שלו, ביחוד אלה שהם גלגולים שלו עצמו עמידתם בפני האבטוריטה היא עמידת שפל וקטן שאינו יודע לעולם לגבור על הגדול ממנו. האבטוריטה דמות הראשית שלה האב המפרנס והמוכיח וממנו מתשלש שלות דמויות משנה כגון הרבי, נותן העבודה וכו'. וכבר הארכנו בפרטי הענין הזה (בירחון "אהרות העבודה"). ועתה נלך לראות ביחס הזה במוסר שענין משעבר-משועבר נמצא בו בהביט למה גדולה, אפשר לומר במגובש. הכור נה לקסרקט.

מה שמענין ביותר הוא הצד של נזיר רה שזה שבין יחס החייל לאבטוריטה של ההנהגה ובין היחס לאלהות. עוד ידמינו קובע את היחס לאלהים: "העיקר שהאדם צריך להיות עניו, להתכניס לפני כבודו, לא לזכור שהוא דימה ותולעת, בא מטיפה סרוחה" (I/16) והוא מקדים לדברים אלה את ההערה, "האדם — איש צבא" (שם). לאמור, שהאלהות מעטייה כסין אופי ציר גדול. ודאי פועלים כאן המושגים השגורים אלה צבאות ד' איש מלחמה והרי אלהים נקרא גם בפירוש שר צבא (דניאל ה' י"א). וכן אמר האשטראי, "זה שמק דושים את שמו, איש מלחמה" הוא נקרא אצלם כשר צבא לבושו אדום וכובע ישועות בראשו ימינו תרעין אויב והרבו האבל בשר" (מגדלו מו"ס "מוסתי"). וכיצד נוהג החייל באבטוריטה שלו? ממש כדרך שהיילר נוהג באביו, כלומר יחס של כפילות — בושה ועניויות והשפלת עצמו טכאן ומרידה בחוכת ההשפלה מכאן, שהרי מחשבת השפלות, קננה בלבו יחד עם האמונה שהאדם הוא בתיור היצורים, מלך הטבע, נזיר הבריאה" (שם), כלומר, יחסו לאבטוריטה האלהית, שבסופה אינה אלא עילוי האבטוריטה-האבהית, מוליד בו גם את רגש הפחיתות וגם את ההרגשה של תכונת ערכו שאתה מוצאה באמירה: "נאמר אפילו הלכה כיש אומרים, שאני בן האדם אני הוא תכלית הבריאה ובחיר כל היצורים, אני שליטו של עולם ומלך הבהמות ובעלי חיים כולם, כולם משועבדים והיובים לשמשני" (מגדלו מו"ס "מוסתי"). והוא: "נתן, בן-נתן היה עניו שבענוים ונאה שבנאים — בודאי הוא — שיד לטוג של החיטור, אך הנה כמותו תאי תאים ובכל תא משכן להכמה מיוחדת ולעיון מיוחד" (ט. י. ברדיצ'בסקי).

לע אהרת — קומפוינציות אהרות — אך לא הייום אחרים" (ב', 48). מה שהיה אתמול בבית אבא הוא היום בקסרקט וראה נזיר שזה בין הילד והחייל: "הטירון הוא ילד שנשבה, בלי כל מגן, בלי כל דורש משפט" (ב', 46) וראש הגונדה, מיכלוב היה — מסובל על הכל בתור אב רחום וחנון (כ', 42); "אב הוא ולא קפיטן" (כ', 28), "אינכם רוצים בנים יקרים? היה סיבילין מתנדה במשועבדיו" (ב', 74); "הקודמה זהו ביתנו, הגונדה — משפחתינו" (ב', 58), "השר שלנו הוא אב ולא שר" (ב', 30), "איבנו מברך את החיילים בקול הנורים, מה שהיה עושה רושם אירי ונעים מאד על ה"בנים" (כ', 62). החייל מתבטל בפני האבטוריטה האבהית והו וסופו שהיראה מפניה נעשית מצפוננו של: "איש הצבא נתון בבית האסורים וכבית הספר נאחד, ולא היה לו התפירסה, לא דים לו איסוריו וחובותיו, אלא שהוא נושא עוד אחריות עליו, שילך בדרך טוב ותובה מוסרית להצטיין, כבדו שלא תהא לשמצה של הגונדה שהוא בה ושהוא על ב' בעדה (כ', 44). כלומר התכרה של השעבוד ("התפיסה") מביאה את בעליה לנטוע את היראה בתוך נפשו שלו, שתיעשה מצפוננו שלו ("אהריות", "ערב"). וכך לידתו של השעבוד שלבנו: "די היה לשמוע, באי זה קול מתהלל ומתפאר אחד החיילים, איך שהוא אינו פוגש בשום "הערות" מצד האופיצרים ובי איזה יחס מדברים אנשי צבא על ראשיהם — מלמדיהם האופיצרים, בכדי להיווכח עד כמה דוה בית הספר בכל אלה, עד כמה התחברו כאן יחד הקושי של אנשי הים הנתונים בכל א ושל אנשים אשר עול בית הספר עליהם, לאמור עול של המושג שבה וגנאי, של שייכות הכינוי טוב ורע, של רוח הציפיה לקדידות בעתיד (שם). מידת ההתבטלות נעשית באחרונה במקור של הנאה והגבורה הערך ("מתהלל ומתפאר") ואפילו עצם ההאפשרות לזכות בתגבורת ("קריירה") נראית מתוך ההתבטלות ושיעורה.

ההשלמה עם "השעבוד האגדיו" (ב', 67), "השעבוד הרע הבלתי מושכל" (ב', 67), עם "החוכה האיתני, המיליטרי, הכוח המדכא, המפזיח" (שם) מולידה את האנייהעלי ("עול של המושג שבה וגנאי, של שייכות הכינוי טוב ורע", "אהריות") וטוב שנזכר כי החייל היהודי הניא מיניץ "ישב אל השולחן לקיים מצות הפלדפבל" ומי שהיא סבור כי במסדה נקט גם דיבור ("לקיים מצוה") מאוצרו של היחס לאלהות יתן לבו לדברים אלה: "איש הצבא הוא גם בן-ספר המתהנך על פי דת ידועה — מושגים קבועים יש בקסרקטין על איש הצבא היודע איך להתנהג עם ארץ פיצרים ועל הכור שאינו יודע מזה כהלכה. איש צבא שאופיציר עשה לו הערה" חש את עצמו לאומלל, לבלי להביא בחשבון את ידו את העונש. איש צבא, שעבד זמן ידוע, שבא במשלחת ידועה ויצא נקי מהעיות — הושב עצמו לצילת ומי לא עונג פנימי של יהודי שקיים כראוי רצון הכורא יתברך, של יהודי יושב בסוכה" (ב', 44) ועתה לא

— הוא מתלמד, איפוא, ומתהנך בהגדת תה" (שם) הוא ודאי רציונליזציה). מכמה וכמה מקומות אנו שומעים, כי מאחורי הערצה הזו מסתור הנזיר נוד שלתה. מה נכונה היא הגדרת היחס לאבטוריטה כפי שנמסר בקביעת-יחסם של החיילים לאחד הממונים עליהם: "בכלל היה איבנו מוצא בהם פסולים ונזירי החיילים התייחסו אליו בעבור זה בשנאה בהערצה מיוחדת" (ב', 41). השנאה מתקשה כאן לצאת לאור העולם וצריכה כמה חיפוי-גלגול. פעמים, אמנם, ניעורה מידה וכך, למשל, נשמע על לייבל ויסניקר כי "הפלדפבל שלו הוא — בעל זקן גדול — כי על כן החיילים קורין לו מטאטא". והיה מעשה שהפלדפבל דיבר אתו קשות, הבהו על פניו ונתבלבלה עליו דעתו, של לייבל, וקרא, "מטאטא!" במתכוון קרא (ב', 65) אנו מטיילים קצת ספק בכך, אם אותה קריאה של ביזוי נפלטת מפיו מתוך הפה "במתכוון" שהרי אנו שומעים, שהברתו לא היתה צלולה עליו אותה שעה ("נתבלבלה") ונמצא שגם כאן לפנינו דוגמה, שאשקט מסותר אינו יכול לבוא על סיופוקו אלא לאהר טירודתה של התודעה, מובן, איפוא, שאם לייב מבקש למרוד הוא צריך בסילוק-בפרתה של התודעה והוא מבנה את זקנו של הפלדפבל כדרך שאברמזון מבזה את קרבתו של שידלנסקי מתוך סילוקה של ההכרה. שם נתפסת הקרחה כסמל של תשישות ועופצה ברמזיה לתשישות מינית ואילו כאן לייבל נוטל לך קן הנרול, שהוא סמל של גברות מרובה ומשפילי כמטאטא.

אך מה עושה לייבל כשהוא מבקש למרוד אך דעתו צלולה עליו? הוא נוהג כתינוק, שרדכו לעשות את חולשיתו ככיתשמיש למשוך אליו לבו ודאדגתו של הגדול ממנו. "אין לך יום שלא אובל לבית הולדים — הפלדפבל אינו יכול להפטר ממני — אני מאביל להו נחלי רתמים" (ב', 65). ולא בלבד בחולשתו שלו הוא נוהג כך, אלא אפילו בהתאכזרות, "אני אעשה איזה מעשה. להכעים את קרפציניסקי אעשה. ידע השונא ישראל עם מי יש לו עסק" (כ', תת). וכדומה לכך מוצאים אנו ב"מא, עד מ." כשהמספר, הנמצא כאסיר בקרן-הרכבת מבקש לשלוח יד בנפשו: "נידלתי וטיפחתי בקרבי את ה' ית' נגד החייל, שעמד על המשמר באותה שעה ששנה הוא, שזה הוא החתול הפדאי, שיפרעו ממנו במעשה כזה" (א', 264) וכשם שהזכרנו כבר שהחייל מכליט את העדשה שבינו לבין תינוק, כך ראוי גם להביא דברי האסיר שלנו על עצמו: "מסופל היותי וקטן בעיני, דומה לילד טמא" (א', 262).

בדרך שהיילר אינו מוכשר למרוד באביו והוא או שדוחה את יצר המרידה ומרידתו נעשית שלא מדעת, או שמשפיל עצמו ונאחז באותה השפלה כבאמדי צעי לתגבורת או משלים עם אביו בדרך של הגדרות כדי להשפילו בתוך עצמו — כך ראינו את החייל נוהג באביו הות שלו. הוא אמנם מזהיר במרידה, אך לכלל-מעשה אינו מניע. הנה לכיטינקו מעמיד את החייל, בשקששתו נתונה על תהוה: "האורוע מתייבשת, גוססת... — עוד רגע והרויך הכבוש יכניס את החנית לתוך לבו של המענה" (כ', 38) וכבר בשארתו רגע עובר ואין הוא תוקע את החנית, כן, מקרה אחד של מרידה מצאנו בקסרקט וזהו מרידה בגלוי ובהכרה צלול

לה — והם מעשויו הנועזים של סקטין הסנדלר, "המוחה המורד" (ב', 71) "הוא היה מתנגד לקסרקטין ומרדד בדיסציפלינה לא מקושי פיסיו לא מפני שלו בעצמו קשה הדבר, אלא מפני נציף, מכוונת, במדויק — הפסיכיקה שלו נשמתו היתה בלתי נכנעת — בשנאתו החוקה, במשטמתו להריה הכללי שבקסרקטין — היה מוסר את נפשו על ה"מונדור" שתפר לו בכספו — לא לשם פרנסות — אלא לשם מצוה, לשם פרינציפ. נעלים הפשיות" (ב', 68, 69) וכשנעשה פעם ונתחייב לשאת טעונה מלאה עם הקשת עליה, עשה דבר שלא יעשה. הוא השליך את הקשת מעל כתפרתו" (כ', 70) ואם נשאל במה זכה זה; שאין זכר החכמה האינפנטילית חוזר עליו, כשהוא עומד בסני הסמכות השליטה, אפשר שנהא רשאים לראות קצה מעולם לא אב ולא אם והוא היה אוהב לדבר בכוונה על "מספרות", שהיה "אדם שלא ידע אבות מעולם" ודרכו שהוא "בטוח תמיד בישרתו ובצדקת טענותיו" אגב אמירה, "אני יודע ממורים יודעים" (ב', 69).

כללו של דבר שהנתון בקסרקט אין בו בזה-המרידה, הוא נכנע הכנעה שתחילתה מאונס וסופה מרצון. היראה נעשית אהבה. לאמור שאנו רואים כאן אותו מנגנון נפשי שראינו בבית האב, ב"הדר", בישיבה, בשוק-החיים, בפרנסה ובדת. וכבר שמענו שאין הבדל בין הקסרקט ובין שמונצה לו, היחס הזה לאב או לרמות המילואים ביחס, שהשפעתו מכרעת על האדם מרומן מעמקות רבה בדבריו הקצרים והמקצים של ג. שופמן המבאר את המפנה של דוסטויבסקי לצד הררי אקציה בדרך כך: "החנינה שניתנה לו מאת הקיסר, בהיותו עומד, ייבוש עיניים, מחכה למות, פעלה כאן, צריך לשער הרבה מאד. בפרוכו נפש האיומים נשק הילד הנבעת את הש"ט, האויב נתפך לאוהב ועוד ברדתו בשלבי הגדרום ודאי שנצנצו בו הדרכים האחרות" ("התקופה", י"ב) והעמיס בנפודה זו פרויד על הסופר הרוסי הגדול.

ברנר נרצה ביום, שהוא יומ-עידוד והכרזה לביטול-השעבוד. דברי עידוד והכרזה אלה מכוונים לרוכ-לכבלים שטר חוץ, לפיפוחים שמהוץ, להתעמרות שמי חוץ, לשעבוד שמחוצ. מכאן הנעימה האופטימיסטית הנשמעת לרוב מתוך הדברים האלה. אך מי שעמד כברגד על שרשי-נפש האדם ומסתר-מנגנוניהם אל יתמה שאם גם כל-הנה לבו של ברנר היה לעפירת-השעבוד לא יכול היה לצרף קולו למקהלת שותרי השחר לרוך בנעימה אופטימית. הוא ראה כבר לים כבדים יותר, מהשבים עמוקים יורתר. אמנם בדמויותיו לאו-הראה את דרך-הפריקה של הכבלים האלה, לא הראה את הדרך לפור ענגי המחשבים האלה, כגוריה הם דבוקים בדמויותיו אך עצם הירידה למסך-השתיה האפל של האדם הוא קצה-גאולה.

דב שמוק